

บทคัดย่อ

การศึกษาจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนพื้นที่ชุ่มน้ำทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาพัฒนาการของชุมชนและวิถีชีวิตชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ศึกษารูปแบบ แบบแผน/โครงการ และกิจกรรมในการจัดการทรัพยากรของชุมชน และส่งเสริม สนับสนุน สร้างจิตสำนึก และพัฒนาให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สร้างโอกาสให้ชุมชนได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภายในชุมชน และระหว่างชุมชนอื่น ๆ มีพื้นที่วิจัย และประชากรตัวอย่างที่เป็นกลุ่มชุมชนเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในเขตพื้นที่ตำบลทะเลน้อย และตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง รวบรวมเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยการศึกษาค้นคว้าข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ลงพื้นที่สำรวจภาคสนาม ทำความรู้จักสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม เข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนพร้อมกับการสังเกตการณ์ที่เกิดขึ้นในการร่วมทำกิจกรรม พบปะพูดคุยกับผู้อาวุโส ผู้รู้ในชุมชน ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการ และผู้นำตามธรรมชาติในชุมชน ที่สามารถเป็นผู้บอกข้อมูลสำคัญ (Key Informant) และทำการรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) และใช้วิธีการสนทนากลุ่ม (Focus group) และเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้

สภาพโดยทั่วไปของชุมชนช่วงก่อนปี พ.ศ. 2500 มีสภาพนิเวศน์มีอุดมสมบูรณ์สูงมาก วิถีชีวิตของชุมชนตั้งถิ่นฐานบริเวณริมฝั่งทะเลน้อย อยู่ในสภาพสังคมเกษตรกรรมที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการยังชีพเป็นหลัก การดำรงชีพเป็นไปอย่างสมดุล ชาวบ้านมีความพอเพียงในตนเอง (self – sufficient) สามารถผลิตปัจจัยในการดำรงชีพได้ด้วยตนเอง แต่ภายหลังปี พ.ศ. 2500 ความมุ่งหมายในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้เปลี่ยนไปเป็นการยังชีพเป็นเพื่อการค้า การใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นแบบเร่งทำลาย ขาดความรับผิดชอบต่อทรัพยากรธรรมชาติ มีการแสวงหาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสูงสุด และส่งผลให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ ความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตลดลงอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และอาชีพของคนในชุมชนเปลี่ยนไปสภาพทรัพยากรธรรมชาติเริ่มถูกทำลายมากขึ้น ชุมชนขยายตัวหนาแน่นลักษณะของอาชีพของคนในชุมชน โดยเฉพาะอาชีพประมงพื้นบ้านได้เปลี่ยนแปลงไป

กิจกรรมการผลิตของคนในชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อันเกิดจากผลกระทบการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ จึงเห็นได้ว่าคนในชุมชนมีความพยายามที่คิดหาทางออกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อคนในชุมชนสามารถพึ่งพิงในการดำรงชีพได้อีกต่อไป จึงเกิด

การรวมกลุ่มขึ้นมาเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ 1.) ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน ของกลุ่มเกษตรกรรมทางเลือกท่าม่วง (ชมรมสื่อแห่งปัญญาพัฒนาการเกษตรยั่งยืน) ด้วยการเปลี่ยนระบบการผลิตให้สู่การอนุรักษ์ดินและน้ำ อนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นบ้าน สร้างแปลงนาข้าวอินทรีย์ แปลงผลิตผักพื้นบ้าน โรงผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชุมชน เป็นต้น 2.) ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการท่องเที่ยว ที่จากเดิมมีคนในชุมชนมีอาชีพหลัก คือ การทำประมงพื้นบ้าน ภายหลังได้รับผลกระทบจากการเสื่อมสภาพของระบบนิเวศน์ การประมงพื้นบ้านในทะเลน้อยเพียงอาชีพเดียวไม่สามารถสร้างรายได้พอเพียงในครัวเรือน จึงนำไปสู่การรวมกลุ่มคนในชุมชนมาปรับเปลี่ยนรูปแบบอาชีพด้วยการใช้เรือเพื่อการประมงในทะเลไปเป็นเพื่อทำหน้าที่พาหนะให้บริการนักท่องเที่ยวในการล่องเรือ ชมนกน้ำ ชมทะเลบัวในทะเลน้อย เป็นต้น และ 3.) ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการอนุรักษ์ สงวนรักษา ได้มีการรวมกลุ่มอาสาสมัครอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทะเลน้อย มีกิจกรรมก่อให้เกิดประโยชน์ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานในท้องถิ่นที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้มีกิจกรรมส่งเสริมการปลูกสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม กับของกลุ่มชุมชน เป็นต้น

เมื่อมองในภาพรวมถึงบทบาทของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พบว่าชุมชนมีทุนของชุมชนที่คงอยู่อีก ชุมชนยังมีฐานทางวัฒนธรรม ความเอื้ออาทร ความสามัคคีเอื้อเพื่อเอื้อแก่ต่อกัน ให้ความเคารพต่อผู้อาวุโส ผู้รู้ในชุมชนยังคงมีบทบาทในการชี้นำแนวทางที่ดี ประสานความสามัคคี สร้างความไว้วางใจในชุมชนก่อให้เกิดการรวมพลังความรู้ ความคิดสติปัญญา และความชำนาญที่มีอยู่ในการแก้ไขปัญหา รวมถึงมีกระบวนการในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอีกด้วย ดังนั้นการมีกลุ่มชุมชนที่มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่ได้มีการดำเนินกิจกรรม โครงการ รูปแบบของกลุ่ม จึงเชื่อได้ว่าสิ่งเหล่านี้เป็น **พลังทางสังคม** เป็นพลังในการขับเคลื่อนชุมชนให้สามารถพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งและยั่งยืนได้

อย่างไรก็ตาม การวิจัยในครั้งนี้ได้มีการวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค โอกาสในการพัฒนาของกลุ่มชุมชนอย่างมีส่วนร่วม เพื่อได้มีการวางแผนหาแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพทั้งในด้านส่งเสริมวิชาการ ด้านส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม และด้านส่งเสริมกิจกรรมที่เกิดประโยชน์แก่ชุมชน และผู้วิจัยได้เสนอแนะถึงการหาแนวทางในการสร้างร่วมมือตามแนวคิดของการจัดการร่วมกัน (Co-management) มีการจัดระบบประสานงานระหว่างหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง และระหว่างหน่วยงานรัฐกับองค์กร

ท้องถิ่นและชุมชน เพื่อให้เกิดความร่วมมือมากขึ้นและอย่างต่อเนื่อง การหาแนวทางในการพัฒนา และส่งเสริมกิจกรรมของกลุ่มชุมชนที่มีรูปแบบการดำเนินกิจกรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับกลุ่ม ชุมชนและส่งเสริมให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นข้อมูลที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำผลการศึกษา เพื่อไปวิเคราะห์ นำไปปรับใช้เพื่อการ วางแผนพัฒนา จัดสรรงบประมาณให้กับกลุ่มชุมชนในการดำเนินกิจกรรมให้มีความก้าวหน้า และเกิดประโยชน์ทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและคนในชุมชนอีกต่อไป